

ПОНОМАРЕНКО О.В.

**КОМПЛЕКС ЗНАХІДОК ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ З
КОЛЕКЦІЇ КОНОТОПСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ**

У 1975-1976 рр. у с. Великий Самбір Конотопського району Сумської області на правому (?) березі р. Малий Ромен (басейн р. Сула) випадково було знайдено 11 сіроглиняних та лощених гончарних горщиків, скляний кубок, одну цілу фібулу і залишки пружини від іншої. Крім цього, там містився людський череп "невеликого розміру", який згодом було втрачено. Знахідки датовані другою половиною III - першою половиною IV ст. [1, с. 10-11]. Вони були передані до фондів Конотопського краєзнавчого музею ім. О. М. Лазаревського [2]. Експозиція, де були виставлені знайдені предмети, стала для автора об'єктом аналізу.

Наявність черепа дозволяє віднести даний комплекс до поховань черняхівської культури. Для класифікації керамічних виробів за основу була взята типологія, розроблена Б. М. Магомедовим [3, с. 45- 61].

Музейна колекція містить деталі костюма (фібули) та комплекс посуду (скляний кубок, сіроглиняні гончарні горщики). Серед знахідок автором було виділено кухонний та столовий посуд. Скляний кубок було віднесено до окремої групи імпортного столового посуду. Кухонний посуд складається з чотирьох сіроглиняних горщиків. Вони є наймасовішим видом усієї гончарної та ліпної кераміки.

Перший горщик має витягнуту форму, висота становить - 16,5 см, діаметр вінчика - 7,7 см, діаметр тулуба - 10,5 см. Вінчик відігнутий назовні і стиснений зверху, слабо профільований, прикрашений лінійним орнаментом.

Другий горщик - кулеподібної форми, висота - 11,3 см, діаметр вінчика - 6 см, діаметр тулуба - 7,5 см. Вінчик виражений слабо. Орнамент відсутній. Має ручки, діаметром 2 см, що не характерно для виробів черняхівської культури, що найвірогідніше є новаторством місцевого майстра [3, с. 45- 47].

Третій горщик має кулеподібну форму. Його висота - 12,5 см, діаметри вінчика і тулуба відповідно становлять 6 см і 10 см. Вінчик профільований. Поверхня без орнаменту.

Четвертий горщик має кулеподібну форму. Висота горщика - 8,5 см. Діаметр вінчика становить 6 см, діаметр тулуба - 8 см. Піддон плоский, дещо деформований. Вінчик профільований. Орнамент відсутній.

До столового посуду можна віднести три сіроглиняні миски, лощену вазу, три глиняних глеки і скляний кубок.

У похованні знайдено дві біконічні миски. Одна закритої форми: діаметр вінчика (7,2 см) менший за діаметр тулуба (14,8 см); ребро розташоване низько - від $2/5$ до $3/5$ висоти, яка становить 7 см; вінчик злегка відтягнутий, дно плоске. Орнамент відсутній. Інша - відкритої (рис. 2.2): діаметр вінчика (18,7 см) перевищує діаметр тулуба (17,5 см), ребро розташоване високо, $3/5$ висоти посудини (7 см). Вінчик відігнутий назовні. Поверхня чорного кольору без орнаменту.

Зразки посуду з поховання

Миска з виділеним кільцевим піддоном має конічну форму. Висота миски - 6,5 см. Вінчик і орнамент відсутній. Зазвичай такі миски відомі у ліпному виконанні [3, с. 48].

Ваза - великий (висотою 17 см, діаметр вінчика - 22,5 см, діаметр тулуба - 9 см) глибокий мископодібний горщик без ручок. Дно плоске. За пропорціями відноситься до першого типу з округлим профілем. Поверхня лощена, чорного кольору. Орнамент відсутній.

Глеки є найбільш різноманітним видом черняхівського посуду. У похованні їх три: один одноручний і два глеки-бутелі без ручок.

Одноручний глек відноситься до 9-го типу та групи з невиділеною чи слабо виділеною шийкою. Ширина горла (3,3 см) становить близько половини ширини тулуба (5,5 см). Розширення тулуба знаходиться нижче його середньої висоти. Такі глеки з округлим тулубом не є масовими. Мають такі ж основні ділення - відношення діаметра вінчика до діаметра тулуба: менші $1/3$, від $1/3$ до $1/2$, більші $1/2$ [3, с. 51]. У більшості випадків нагадують провінційні вироби, а іноді такими і є. Горло без зливу. Поверхня чорного кольору, орнаментована двома врізаними лінійними смугами, біля горла й у верхній частині тулуба, де між смугами проведені косі лінії. Ручка невелика, плоска. Насаджена однією стороною на горло, іншою на тулуб глека.

Глеки-бутелі. Розміри першого: діаметр - 13 см; діаметр дна - 4 см; висота - 11 см. Відповідно другого: діаметр - 12,7 см, діаметр дна - 2,7 см; висота - 12 см. Відносяться до 2-го типу з високою вузькою шийкою. Є рідкісною знахідкою. Верхні частини орнаментовані двома лініями, між якими не чітко видно: у першого - зубчастий орнамент, а у другого - косі смужки (по 3). На жаль, горло у обох глечиків відбите.

Саме завдяки черняхівському посуду, виготовленому з використанням гончарного кола, цю культуру доцільно віднести до європейського провінційно-римського кола. Різниця керамічних виробів у регіонах визначається специфікою різних технік їх виробництва місцевими майстрами і вподобаннями населення, що тут проживало. Вузькі хронологічні межі існування черняхівської культури спричинили проблему датування кераміки. Датування окремих типів здійснити дуже важко [4; 5]. Тому цінними знахідками є імпорتنі вироби, які завдяки більш розвинутій європейській археології є дослідженими ґрунтовніше і можуть виступати у якості одного з головних хронологічних індикаторів.

Основну масу скляного посуду (у нашому випадку скляний кубок племена черняхівської культури отримували із Римської імперії. Найбільш ранні з відомих скляних чаш відносяться до періоду кінця III-початку IV ст. [3, с. 65].

У Великому Самборі була знайдена одночленна підв'язна фібула. Спинка прогнута, в області згину орнаментована прямокутниками і діагоналями. Ніжка вузька. Пружина складається із чотирьох витків. Такі фібули відносяться до середньоєвропейської серії (2-й варіант), датуються кінцем III ст. [6, с. 59].

Отже, поховання налічувало як деталі костюма, так і набір посуду. Наявність значної кількості посуду є характерною ознакою для могильників черняхівської культури. Похованого супроводжував імпорتنий скляний кубок, який вірогідно мав самостійне сакральне значення. Більшість знайдених горщиків містили напої, мед чи вино. Такий різноманітний набір посуду (особливо рідкісні глеки-бутелі й імпорتنий скляний кубок) вказує на високий соціальний статус похованого. Скляний кубок та фібули підтвердили період існування археологічного пам'ятника другою половиною III-першою половиною IV ст.

1. Моргунов Ю. Ю. Отчёт о работе Посульской разведочной группы ИА АН СССР в 1978 г. на территории Сумской и Полтавской области УССР / Ю. Ю. Моргунов // Науковий архів Інституту археології НАН України. - С. 10-11, 16-17.

2. Конотопський краєзнавчий музей. - КП № 1394-1406. - А-І.

3. Магомедов Б. В. Черняховская культура / Б. В. Магомедов // Проблема этноса. - Люблин: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001. - 276 с.

4. Шаров О. В. Хронология могильников Ружичанка, Косаново, Данчены и проблема датировки черняховской керамики / О. В. Шаров // Проблемы хронологии эпохи латена и римского времени. - Санкт-Петербург : ОЙУМ, 1992. - С. 157-207.

5. Бажан И. А. Относительная хронология могильников черняховской культуры / И. А. Бажан, О. А. Гей // Проблемы хронологии эпохи латена и римского времени. - СПб.: ОЙУМ, 1992. - С. 122-157.

6. Амброз А. К. Фибулы юга европейской части СССР / А. К. Амброз // САИ. - М.: Наука, 1996. - № Д1-30. - 142 с.

Керівник: Олех А. П.